

VJERAN KATUNARIĆ (1949. – 2023.)

U Zadru je 17. listopada 2023. umro sociolog Vjeran Katunarić. Taj suhi faktografski podatak nosi u sebi sadržaje i značenja koja u svakom pogledu nadilaze tu puku faktografsku ravan. Napustio nas je naime jedan od najprominentnijih hrvatskih sociologa, čovjek koji je odigrao uistinu tvorbenu i stvaralačku ulogu u suvremenoj sociologiji. Po onome kako je sociologiju živio i što joj je dao, Katunarić je u isti mah osebujna ljudska osobnost i veliki sociolog. Njegov životopis, njegovo djelo i djelovanje zaslužuju posebnu pažnju i respekt jer se radi o intelektualno-znanstvenom učinku koji nedvojbeno ulazi u anale društvenih ideja i njihova znanstvenog izraza. Katunarićevo mjesto u povijesti sociologije obilježeno je trajnim doprinosom toj znanosti, doprinosom koji seže izvan hrvatskoga kulturnog horizonta i bez sumnje pripada svjetskom sociološkom imaginariju.

Vjeran Katunarić rođen je u Travniku, Bosna i Hercegovina, 20. travnja 1949. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je u Zadru. Godine 1973. diplomirao je studij sociologije i filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na istom je fakultetu magistrirao (1976.) u polju sociologije s temom porodice u vanjskim migracijama. Bio je, kao i drugi pripadnici njegove generacije i nekoliko kasnijih generacija, đak Rudija Supeka, koji je bitno utjecao na formiranje njegova intelektualnog i moralnog habitusa. Doktorirao je (1978.) također u polju sociologije s temom o makrosociološkim aspektima Marxove teorije društva. Od 1972. do 1978. radio je kao istraživač u Institutu za migracije (današnji Institut za migracije i narodnosti) u Zagrebu. Prelaskom na Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, uspješno je, uvijek uz laskave pohvale za nastavni i znanstveni rad, napredovao od zvanja asistenta (1978. – 1980.), a potom docenta (1980. – 1985.), redovitog profesora (1986. – 1997.) i redovitog profesora u trajnom zvanju (1997. – 2010.). Vodio je nastavu iz predmeta Sistematska sociologija, Historijska sociologija, Izgradnja teorije u sociologiji, Multietnička društva. Godine 2010. prelazi na Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru, na kojemu djeluje do umirovljenja (2019.). Na tom studiju sociologije vodio je nastavu iz predmeta Historijska sociologija, Multietnička društva, Izgradnja teorije u sociologiji, Klasične teorije društva i kulture. Stručno se usavršavao u inozemstvu kao stipendist OECD-a za studijski boravak u Kanadi (1974.) i Međunarodne organizacije rada u Austriji (1976.), kao Fulbrightov stipendist u SAD-u (1984. – 1985.), stipendist Japanske fondacije za 15-dnevni studijski boravak u Japanu te Švedske međunarodne agencije za predavanja na švedskim sveučilištima i javnim institutima (1992. – 1993.). Od 2003. do 2009. bio je urednik za sociologiju Hrvatske enciklopedije (LZMK). Sudjelovao je na više od 150 znanstvenih i stručnih konferencija (u Belgiji, Češkoj Republici, Danskoj,

Francuskoj, Hrvatskoj, Kanadi, Njemačkoj, Grčkoj, Mađarskoj, Italiji, Latviji, Republici Makedoniji, Nizozemskoj, Poljskoj, Portugalu, Rumunjskoj, Ruskoj Federaciji, Sjedinjenim Američkim Državama, Sloveniji, Italiji, Španjolskoj, Švedskoj, Turskoj, Ukrajini, Velikoj Britaniji). Bio je voditelj projekta Nacionalnog izvještaja o kulturnoj politici Republike Hrvatske (1997. – 1999.) i Strategije kulturnog razvitka Republike Hrvatske. Bio je ekspert, konzultant i izjavitelj Vijeća Europe za kulturnu politiku. Odlikovan je Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića za zasluge u kulturi. Dobitnik je godišnje nagrade Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske i nagrade “Rudi Supek” za iznimno značajna dostignuća, uspjehe i zasluge za razvoj sociologije. Bio je aktivni član Hrvatskoga sociološkog društva i njegov predsjednik od 1984. do 1985.

Već i sami navedeni biografski podaci, kao i podaci o stručno-znanstvenim napredovanju i usavršavanju, dosta rječitog govore o jednoj bogatoj znanstvenoj karijeri. Pa ipak, o tome najizrazitije govore djela koja je Katunarić kao autor objavio tijekom svoje karijere. A ta djela, i u kvantitativnom i u kvalitativnom pogledu, govore o tome da je riječ o jednom intelektualnom rezultatu koji zaslužuje da ga se nazove *opusom* Katunarić je, dakle, sociolog s opusom. Takva kvalifikacija, po nekoj vrsti uobičajenih tradicionalnih mjerila, nije svojstvena sociolozima. Ona uglavnom pripada književnim i autorima, katkad i znanstvenicima koji svoja znanstvena otkrića umiju prezentirati na popularan bestsellerski način. Katunarić je, međutim, sociološki autor koji prekoračuje uobičajena mjerila i stoga ga s pravom možemo smatrati autorom sociološkog opusa. O tome, naravno, svjedoče njegove knjige: *Ženski eros i civilizacija smrti* (dva izdanja); *Dijalektika i sociologija*; *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*; *Bogovi elite, narodi*; *Labirint evolucije. Socijalna fragmentacija u američkom, sovjetskom i jugoslavensko društvu*; *Putovi modernih društava*; *Lica kulture*; *Marksizam i socijalističko samoupravljanje*; *Dioba društva*; *Teorija društva u Frankfurtskoj školi* (hrestomatija); *Svjetski antibarbarus. O uzrocima propasti bivšeg i nadolasku novog socijalizma*; *Rajska zajednica i društveni pakao: sociološka razmatranja*; *Teorija u sociologiji* (u koautorstvu s Marijom Šarić); *The Whispers of the Muses; A Sociological Examination of the Gift Economy: Envisioning the Future*. Urednik je i jedan od autora triju knjiga o kulturnoj tematici: *Multicultural Reality and Perspectives in Croatia* (1997.); *Kulturna politika u Republici Hrvatskoj* (s Biserkom Cvjetičanin – 1998.); *Hrvatska u 21. stoljeću. Strategija kulturnog razvitka* (s Biserkom Cvjetičanin – 2002.). *Max Weber: Vlast i politika* (izbor tekstova i predgovor); *Georg Simmel: Kontrapunkti kulture* (izbor tekstova i predgovor); redaktura i predgovor trotomnom djelu Manuela Castellsa: *Informacijsko doba. Ekonomija, društvo i kultura*.

Iščitavanje Katunarićevih knjiga sugerira dva ključna interpretativna pogleda na unutarnje značajke njegova cjelokupnog opusa. Prvi se odnosi kako na njegovu

tematsku širinu tako i na vodeću nit, to jest okosnicu koja povezuje pojedina razmatranja i daje im zajednički diskurzivni smjer i smisao. Tu su, primjerice, tematizacije čija je generalna, disciplinarno formulirana okosnica sadržana u predmetnom području sistematske sociologije. Na toj okosnici dolaze do izražaja razmatranja o općem civilizacijskom okviru emancipacije žena, problematika vezana za dijalektički pristup sociologiji i mišljenju općenito, specifični teorijski doprinosi Frankfurtske škole ("kritička teorija društva"), sustavna prezentacija teorije u sociološkoj znanosti. Katunarićev zagovor teorijske dimenzije sociologije ima posebnu važnost im li se na umu recentna i tendencijska prevalentnost sociološkog empirizma i pozitivizma. Tu su, potom, tematizacije čiju okosnicu tvori historijska sociologija, a obuhvaća razvojne probleme modernih društava, propitivanje eksplikativne vrijednosti i primjenjivosti modernizacijskih teorija, diobe i fragmentacije modernih društava, modernizacijskih procesa u kulturi. Katunarić je vrlo predano radio na dokazivanju važnosti i razvijanju historijske sociologije kao nezaobilaznog instrumenta za razumijevanje društvenih procesa. Posebno su, u tom okviru, zanimljiva i poučna njegova razmatranja o kulturi i kulturnoj dimenziji razvoja, pri čemu valja naglasiti njegovo protivljenje esencijalizmu koji vidi samo jedno "lice kulture", a zaboravlja mnoštvenost, ne uvijek sublimnih, vidova kulture i instrumentalizacija kulture. Upravo zbog te mnoštvenosti Katunarić rado tematizira pitanje evolucije, ne samo u općeteorijskom smislu nego i u kontekstu društvenih i humanističkih znanosti. Evolucija po njegovu mišljenju nije pravocrtno nego krivudavo kretanje koje se metaforički može okarakterizirati kao svojevrsni "labirint". To fundamentalno teorijsko stajalište važno je ne samo po sebi nego kao kritički temelj za razumijevanje razvojnih i modernizacijskih pitanja. Tu je, nadalje, tematizacija problema identiteta, nacije, nacionalizma i etničkih odnosa, čija je okosnica kritička analiza tih fenomena i sustavna prezentacija glavnih suvremenih teorija koje pokušavaju otkriti i razjasniti njihova izvorišta i njihove pojavne oblike (Gellner, Smith, Brubaker, Hobsbawm, da spomenemo samo neke od referentnih mislioca koje uvažava i s kojima interpretativno komunicira). Katunarić se i u tim tematizacijama oštro suprotstavlja esencijalističkim pristupima, koji malo što objašnjavaju, a imaju apsolutizirajuća i mitologizirajuća nagnuća. Tu su, napokon, tematizacije čija je okosnica kritičko promatranje socijalno-ekonomskih protuslovlja visokorazvijenih modernih društava koja obećavaju svojevrsnu rajsku utopiju, a plivaju u moru nejednakosti i nepravdi. To je zapravo Katunarićev društveni i moralni odgovor na posljedice *vladavine* neoliberalne paradigme i njezine ideološke apologetike. Nije teško primijetiti da taj odgovor karakterizira iznimna osjetljivost i solidarnost prema onima koji žive u oblicima "društvenog pakla" suvremenog svijeta.

Drugi interpretativni pogled na unutarne značajke Katunarićeva opusa odnosi se na rang njegove intelektualnosti. Katunarić je gajio visoke intelektualne kriterije

u poimanju i prakticiranju sociologije kao akademske struke, jednako kao što je gajio visoke kriterije u akademskom kolegijalno-prijateljskom odnošenju. Za njega je intelektualac, bez obzira shvatili ga u duhu J. P. Sartrea, ili u duhu K. Mannheima, ili u duhu A. Gramscija, ili pak u duhu J. Bende, da navedemo samo neke od već klasičnih općih mjesta relevantnih za tu tematiku, naprosto čovjek koji slijedi načela *istine, pravde i slobode*. Možda je za prepoznavanje Katunarićeva tipa intelektualnosti u sociologiji uputno uzeti u obzir njegovu knjigu *Dijalektika i sociologija* (1986) koja nastoji pokazati da je dijalektička metoda jako oruđe za prevladavanje brojnih ambigviteta tradicionalno svojstvenih sociološkom redukcionizmu i simplicizmu, kao što su dualističke eksplikativne tvorbe pojedinac/društvo, društvo/zajednica, partikularno/univerzalno, racionalno/iracionalno, nacionalno/internacionalno itd. Slijediti Katunarićeve kriterije intelektualnog poziva, koji su vrlo visoko postavljeni i teško dostižni, bilo je uvijek umjesno, opravdano i unosno uvažavati jer su pridonosili izoštravanju kolegijalno-prijateljskih odnosa u fakultetskim i sveučilišnim poslovima i danima, jednako kao što su pridonosili produbljivanju sociološkog znanja i poučavanja sociologije. Visoki intelektualni kriteriji u poimanju sociološke struke od koje je Katunarić polazio u svojoj, da parafraziramo Kanta, javnoj upotrebi sociološkog uma, danas se, ponajviše zahvaljujući M. Burawoyu, oblikuju i promiču kao "javna sociologija". Katunarić je autohtoni zagovornik i pristaša tog shvaćanja sociologije i u tom je duhu uvijek rado, aktivno i kreativno sudjelovao u raznim javnim raspravama i na tribinama, dokazujući meritornost sociološke znanosti i kompetentnost sociologa u osvjetljavanju i rješavanju javnih društvenih pitanja. Najbolje svjedočanstvo te sklonosti javnoj upotrebi sociološkog uma jest njegova već spomenuta uloga u formuliranju strategije *kulturnog* razvitka Republike Hrvatske. Bila je to, *par excellence*, javna sociologija na djelu.

Ovdje ne možemo mimoći jednu, na poseban način zanimljivu sekvencu Katunarićeve intelektualne putanje. Naime, nekoliko godina prije smrti on je pokazao gotovo strastven spoznajni interes za pitanje umjetnosti iz sociološke perspektive i za problem koji je definirao kao prilog zasnivanju "darovne ekonomije". Sociološko promatranje umjetnosti, na primjeru nekih kapitalnih klasičnih ostvarenja književnosti i slikarstva, zapravo je, na stanovit način, blisko onome što Roger Bastide naziva *sociološka estetika*. Velika djela književnosti i umjetnosti govore jezikom prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, njihov je znamen bezvremenosti umjetničke kreacije. Kroz njih naprosto progovara "šapat muza". Koncipiranje darovne ekonomije polazi od kritike tržišnog fundamentalizma ili, još određenije, od kritičkog prikazivanja ekonomskog utilitarizma kao glavnog pokretačkog načela ekonomskog života. U tom se nastojanju Katunarić uvelike oslanja na nezaobilaznog Marcela Maussa, odnosno na njegovo antropološko tumačenje darivanja. Darovna je ekonomija, realistički gledano, utopijski konstrukt i to je Katunarić, naravno, bio spre-

ma priznati, ali nije odustajao i tu je zamisao smatrao nekom vrstom regulativne ideje kojom se, ako ništa drugo, napaja kritika društvenog svijeta u kojemu vlada princip *homo oeconomicusa*. Dva navedena intelektualna zahvata ne uklapaju se u potpunosti u prethodno navedene tematizacije. Oni su, po svemu sudeći, ostali kao nešto čime se Katunarić želio ozbiljno pozabaviti, ali nije dospio zbog tekućih fakultetskih zadaća, pa se tome posvetio tek kad je to uzmogao, a to znači kad je otišao u mirovinu.

O liku, djelu, djelovanju i idejama prof. dr. Vjerana Katunarića zacijelo će se u, nekoj doglednoj ili dalekoj, budućnosti govoriti i pisati kao o posebnom poglavlju u povijesti sociologije. A nama kao njegovim suvremenicima, kolegama i prijateljima ostaje da mu se zahvalimo na svemu što je učinio za Odsjek za sociologiju i Odjel za sociologiju, za Filozofski fakultet, za Sveučilište u Zagrebu i Sveučilište u Zadru i za razvoj i dostojanstvo sociološke znanosti. Najjednostavnije rečeno: prijatelju i kolega Vjerane, hvala ti.

Rade Kalanj

